

**EBUZZİYAZADE VELİD BEY'İN KALEMİNDEN  
LOZAN KONFERANSI DÖNÜŞÜ  
İSMET PAŞA'YI GÜLCEMAL VAPURU'NDA  
KÖSTENCE'DE BEKLERKEN  
(10-16 ŞUBAT 1923)**

**Prof. Dr. Serpil SÜRMEİ\***

**Özet**

*Lozan Konferansı Fransız ve İtalyanların Türkiye üzerinde adli ve ekonomik çıkarlarını devam ettirmek istemesi ve bu hususta direnmesi yüzünden 4 Şubat 1923'te kesildi. Bu durum karşısında İsmet Paşa ve beraberindeki Türk Heyeti yurda dönmeye karar vererek, 7 Şubat 1923'te Lozan'dan ayrıldı. İsmet Paşa Bükreş-Köstence yolunu kullanarak Türkiye'ye gelmek istediğinden heyeti Köstence'de karşılayıp getirmek üzere, TBMM Hükümeti tarafından Gülcemal Vapuru tahsis edildi. Lozan Konferansı'ndaki son gelişmeleri İsmet Paşa'nın bizzat kendisinden öğrenmek isteyen İstanbul basınından on gazeteci de bu yolculuğa katıldı. Ancak mevsimin kış, yolların karla kaplı olması yüzünden heyet, tahmin edilemeyen bir gecikmeyle Köstence'ye ulaştı. Vapurda on gazeteci arasında bulunan Tevhid-i Efkâr Gazetesi sahibi ve başyazarı Velid Bey, Köstence yolculuğunu ve burada geçen altı günlük bekleyişi nihayet İsmet Paşa ile dönüş yolunda gerçekleşen görüşme ve izlenimlerini kaleme aldı. Gazeteci gözüyle dönemin hassasiyetini ortaya koyan bu notlar, Türkiye'nin istikbalinden sorumlu bir devlet adamı olarak İsmet Paşa'nın şahsiyetinde Lozan siyasetinin bir değerlendirmesidir.*

**Anahtar Kelimeler:** İsmet Paşa, Velid Ebuzyiya Bey, Lozan Konferansı

**Abstract**

***Ebuzziyazade Velid's Observations While Waiting For İsmet Pasha On Gulcemal Boat In Constanza On The Way Back From Lausanne Conference (10-16 February 1923)***

*The negotiations of Lausanne Peace Treaty was broken down on 4 February 1923 because the French and the Italians wanted to continue their juridical and*

---

\* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi.  
ssurmeli@atauni.edu.tr

*economic advantages on Turkey and insisted upon this issue. Under those circumstances, Ismet Pasha and the accompanying committee decided to return home and left Lausanne on 7 February 1923. As Ismet Pasha wanted to come to Turkey by using the route of Bucharest-Constanza, a boat called Gülcemal was allocated by the government of Turkish Grand National Assembly in order to welcome and take the committee from Constanza. ten journalists from Istanbul press who wanted to follow the latest developments in the Lausanne Peace Treaty and get information from Ismet Pasha in person also attended that journey. However, as the season was winter and the roads were covered with snow, the committee arrived at Constanza with an unexpected delay. Mr. Velid, one of the journalists among the committee members, who was the owner and the lead editor of the journal called Tevhid-i Efkâr (The Unity of Ideas), wrote out on the way home about the Constanza journey, the waiting period for six days, his interviews with Ismet Pasha and his impressions. Those notes that presented the precision of the period with a journalist perspective are an evaluation of the politics of Lausanne taking into consideration of Ismet Pasha as the responsible statesman of Turkey's future.*

**Key Words:** *Ismet Pasha, Mr. Velid Ebuuziyya Lausanne Conference*

## Giriş

Lausanne/Lozan Konferansı Türkiye üzerinde adli ve ekonomik imtiyazların devamı konusunda özellikle Fransız ve İtalyanların direnmesi yüzünden 4 Şubat 1923'de kesildi. Türk Heyeti yurda dönmek üzere 7 Şubat 1923'de Lozan'dan ayrıldı. Yunanistan'dan geçmek istemeyen ve Türkiye'ye Bükreş Köstence hattını kullanarak gelmeyi tercih eden İsmet Paşa'yı ve beraberindeki heyeti, Köstence<sup>1</sup> Limanı'ndan karşılayıp getirmek üzere TBMM tarafından özel bir vapur tahsis edildi<sup>2</sup>. Bu Hüseyin Lütfi Bey'in süvariliğinde bulunduğu denizlerde önemli bir seyir tecrübesine sahip Gülcemal Vapuru<sup>3</sup> idi. Vapur İstanbul'dan Köstence'ye 10 Şubat 1923'te

<sup>1</sup> Köstence/Constanta: Romanya'nın Dobruca Bölgesi'nde, Karadeniz Kıyısındaki en büyük liman kenti.

<sup>2</sup> Bilâl N. Şimşir, Lozan Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012<sup>2</sup>, s. 420.

<sup>3</sup> Gülcemal Vapuru: 1874'te İrlanda Belfast'ta Harland Wolff tezgâhlarında, İngiltere'nin büyük denizcilik kumpanyalarından White Star firması tarafından Atlantik'te İngiltere ile Amerika arasında yolcu taşımak amacıyla inşa ettirilen iki eş gemiden biriydi. İlk adı Germanic olan gemi 5.071 gros, 2.991 net tona sahip 142 m. uzunluğunda 14 m. genişliğinde idi. Çektiği su miktarı 10.3 m. olup, Maudly-Son and Field yapımı 3.825 beygir gücünde, üç silindirli tripil buhar makinesi ve sekiz adet çift tabanlı kazanı vardı. Günde 85 ton kömür yakarak saatte 15 deniz milinin üzerinde hıza erişmekteydi. Kendi döneminin kusursuz bir teknolojisine sahip olan geminin kamaraları, yemek ve dinlenme salonları en lüks oteller ayarındaydı. Birinci mevki kamaraları 220 yolcu kapasiteli olup, ikinci mevki yoktu. Buna karşılık geminin alt kısmında 1.500 göçmen taşıyabilecek geniş koşulları vardı. Bu kapasite daha sonra 900'e indirildi. İlk seferine 30 Mayıs 1875'te çıktı. Şubat-Nisan 1876'da Atlantik'i gidiş-dönüş istikametinde en kısa zamanda katederek Mavi

hareket ederken, heyeti karşılamak ve Lozan'da yaşanan son gelişmeler hakkında öncelikle Heyet Başkanı İsmet Paşa'dan bilgi almak üzere, İstanbul basımından on kişilik bir gazeteci topluluğunu da beraberinde götürdü. Ancak Gülcemal Vapuru Köstence'ye vardığında gazeteciler, hemen alıp İstanbul'a dönebileceklerini düşündükleri heyetin, henüz Bükreş'ten gelmediğini öğrendiler ve onları tam altı gün burada bekleyerek sıkıntılı bir Köstence macerası yaşadılar.

İsmet Paşa'yı karşılamaya giden gazetecilerden biri de Tevhid-i Efkâr<sup>4</sup> Gazetesi Baş Muhabiri Velid EbuZZiya Bey idi. Ve o, Köstence macerasının başlangıcını şu sözlerle hikâye etmekteydi:

---

Kurdela ödülünü aldı. 1902'ye kadar White Star Line Şirketi'ne hizmet ettikten sonra merkezi Liverpool'da olan Dominion Lines adlı şirkete satıldı. Adı Ottawa olarak değiştirildi ve Avrupalı göçmenleri Amerika'ya taşımaya devam etti. 1910'da Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi tarafından satın alındı. 15 Mart 1911'de Liverpool'dan İstanbul'a hareket etti. Geldiğinde ise adı Gülcemal olarak değiştirildi. İlk zamanlar Türk askerlerini Yemen'e taşıdı. Karadeniz Limanlarına posta seferleri yapmaya başladı. Sultan Reşad 1911'de Rumeli seyahatine onunla çıktı. I. Dünya Savaşı'nda bir süre asker taşımada kullanıldı. Hatta bir ara hastane gemisi olarak hizmet verdi. 1915'de Çanakkale'ye asker taşıdığı sırada İngiliz E-14 denizaltısı tarafından 10 Mayıs'ta torpillendi ve pruvasından yaralandı. Yedeğe alınarak İstanbul'a çekildi. Yeniden hizmete girebilmesi için yaklaşık iki yıl süren bir onarımdan geçti. Savaşın sonu ve mütarekenin ilk yıllarında Yunanistan ve Mısır'daki esir kamplarında bulunan Alman askerlerini Wilhelmhaven ve Hamburg Limanlarına taşıdı. Bu arada İstanbul, Selanik ve İskenderiye arasında pek çok sefer yaptı. Asker kökenli süvarisi Lütfi Kaptan idaresinde 1920-1921 yıllarında Dedeyan adlı bir Ermeni işletmeci tarafından kiralanarak Ottoman-America Kumpanyası adına Köstence-İstanbul-Napoli ve Marsilya üzerinden New York'a dört sefer yaptı. Böylece Amerika'ya sefer yapan ilk ticaret gemisi olarak Türk Sivil Denizcilik Tarihi'ne geçti. Cumhuriyet Dönemi'nde Karadeniz, Adalar Denizi ve Akdeniz hatlarında posta seferlerinde kullanıldı. 15 Mayıs 1923'de Trabzon yakınlarında Yosun Burnu'nda karaya oturduysa da Alemdar Tahliye Gemisi tarafından kurtarıldı. Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesinde Yunanistan'dan mübadil taşıyan Seyr-i Sefain gemileri arasında yer aldı. Atatürk'ün zaman zaman deniz gezilerinde kullanıldı. 1928'de Haliç Taşkızak Tersanesi'nde tamire girdi. 1931'de Marmara Denizi'nde karaya oturduysa da kurtarıldı. Nihayet 1937'de hizmet dışı bırakıldı ve Haliç'e bağlandı. 1949'a gelindiğinde limanda ardiye olarak kullanılmaktaydı. Ertesi yıl yüzer otel haline getirileceğine dair söylentiler çıktıysa da hurda gemi olarak İtalyanlara satıldı. 1950'de Messina Limanı'nda söküldüğünde 75 yıllık hizmet ömrüyle dünyanın en uzun süre çalışan ikinci gemisi olarak kayıtlara geçti. Türkiye'de ise halkın en çok sevdiği, efsane gemilerden biri olarak hafızalarda kaldı. (Eser Tutel, Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006<sup>3</sup>, s. 122-129, 149-150; tr.wikipedia.org/wiki/Gülcemal).

<sup>4</sup> Tevhid-i Efkâr: Şinasi'nin kurucusu olduğu ve ilk sayısı 27 Haziran 1862'de Tasvir-i Efkâr adıyla çıkan gazetedir. Düşünce özgürlüğü gibi konularda uyarıcı başyazılarıyla dikkati çeken Şinasi, üç yıl gazetenin başında kaldı. Bir arkadaşının tutuklanması üzerine 1865'te Paris'e kaçtı. Onun ayrılmasından sonra gazetenin yönetimini Namık Kemal devraldı. Ancak onun da 1867'de çıkan Şark Meselesi başlıklı bir yazı dizisi gazetecilikten menedilmesine ve Avrupa'ya kaçmasına neden oldu. Bunun üzerine gazetenin yönetimini

“Geçen Cumartesi akşamına doğru (10 Şubat 1923) matbaada odamıza çekilmiş, bir gün sonraki gazetenin tahririyesi ile meşgul bulunurken, Köstence’ye kadar bir seyahat icrası değil, hatta İstanbul içinde yarım saatlik bir cevelan yapmak bile hatırımızdan geçmemekte bulunmuştu. Saat altıya doğru telefon zili çaldı. Telefonun öbür ucunda mütelaşi bir sesle, bir arkadaşımız ‘Şimdi Gülcemal Köstence’ye İsmet Paşa’yı almaya gidiyor. Bütün gazeteciler de beraber gidecek, Tevhid’den de kim gidecekse çabuk hazırlansın!’ dedi.

“Yarım saat içinde Köstence’ye kadar gitmeye karar vermek kolay bir şey değil. Fakat mesele mühim. İsmet Paşa’yı Köstence’de karşılamak, kendisiyle İstanbul’a kadar birlikte gelmek, konferansın bütün seyahati, netayıcı hakkında bizzat kendisinden malûmat almak. Bütün bu ihtimaller, gazete ve bir gazeteci için çok cazip saikler teşkil ediyor. Zaten uzun uzadıya

Recaizade Mahmud Ekrem Bey üstlendi. Fakat gazete 835. sayısından sonra kapandı. 1908’te Ebuzziya Tevfik ve Süleyman Nazif Beyler tarafından Yeni Tasvir-i Efkâr adıyla tekrar yayınlanmaya başladı. Gazeteye bu adın verilmesinin nedeni Ebuzziya Tevfik Bey’in Şinasi’ye duyduğu büyük hayranlık idi. Onun 1913’te ölümüne kadar çıkan gazete bundan sonra oğulları Velid ve Talha Beylerin yönetiminde yayın hayatına devam etti. Bu yeni yayın döneminde Velid Bey, yaptığı önemli değişikliklerle gazetecilik tarihinde birçok ilke imza attı. Bunlardan en göze çarpanları, gazetesini büyük boy ve resimli çıkarması, yakından takip ettiği gazetelerin içeriğini kopya etmesi ve ilk olarak gazetesinde spor sütünü açmasıydı. Yine birbirini takip eden muharebeleri haritalarla takip ederek gazetesinde bir haritacı ve hattat bulundurması, günlük gazetelere ilk olarak karikatürü sokması ve kadrosunda bir ressamı da yer vermesi o dönemde oldukça hoş karşılanan önemli bir yenilikti. Mütareke Dönemi’nde gazetesini Anadolu hareketini destekleyen Velid Bey, Milli Müdafaa Grubu’na dahil olarak, Anadolu’ya silah ve cephane kaçırılması işinde bizzat çalıştı. Ayrıca bu grubun ve Milli Müdafaa Teşkilatı’nın gizli evraklarının basılmasında Ebuzziya Matbaası’nı bu kuruluşların hizmetine sunarak, büyük bir feragat örneği gösterdi. Anadolu harekâtına verdiği bu büyük destek, İngilizlerin İstanbul’u resmen işgal ettikleri 16 Mart 1920’den sonra tutuklanmasına ve Malta’ya sürgüne gönderilmesine neden oldu. Bu sırada 21 Mart-6 Nisan 1920 tarihleri arasında on yedi gün kapanan gazete, 7 Nisan 1920’de tekrar çıkmaya başladıysa da, bu durum ancak on gün sürdü ve 17 Nisan 1920’de son kez yayınlanarak kapandı. Sürgünden döndükten sonra Velid Bey, ondört ay kapalı kalan ve adını Tevhid-i Efkâr olarak değiştirdiği gazetesinin başına geçti. 2 Haziran 1921’den itibaren kaldığı yerden devamla gazetesinde Anadolu’ya verdiği desteği sürdürdü. Velid Bey, Cumhuriyet Dönemi’nde inkılaplara karşı muhafazakâr bir yayın politikası izledi. Bu nedenle gazetesi, TBMM tarafından kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu’na göre 6 Mart 1925’te kapatıldı. Onbeş yıl kapalı kaldıktan sonra 1940’ta Tasvir-i Efkâr adıyla tekrar yayınlanmaya başlayan gazete, 1944 Eylül’üne kadar yayın hayatını sürdürdü. 30 Mart 1945’te Ziyad Ebuzziya ve Cihad Baban yönetiminde yeni bir kadroyla ve bu kez adı Tasvir olarak değiştirilmek suretiyle yeniden yayınlamaya başladı. Bu yeni yayın dönemindeki politikasında ise Demokrat Parti’yi destekledi. (Hıfzı Topuz, II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003<sup>2</sup>, s. 22, 115-116, 148, 189, Enis Tahsin Til, Gazeteler ve Gazeteciler, Haz: İbrahim, Şahin, Bilge Yayınları, Ankara, 2004, s. 117-181, M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1999<sup>4</sup>, s. 344-346)

düşünmeye de vakit müsait değil. Derhal kararımızı verdik. Elimize geçen ufak bir çantaya hatırımza gelen bir iki parça eşyayı attıktan, ceplerimize birkaç gazete ve biraz da kağıt yerleştirdikten sonra azimete müheyya bir hale gelmiştik. Bu husus seyahatin nihayet 24 saat süreceği, Cumartesi akşamı hareketle Pazar akşamına nihayet Pazartesi sabahına avdet edeceğimiz söyleniyordu.

“Telefon çaldıktan yarım saat sonra Sirkeci Rıhtımı’nda<sup>5</sup> bulunan Gülcemal’e doğru yola çıktık. Son dakikada gazete arkadaşlarımızdan Âlem-i İslam Muharrir-i Fazlımız Ömer Rıza Bey de tekellüf ve refakat etti. Hemen her seyahatte peşimizi bırakmayan küçük fotoğrafımız da yine yanımızda idi. Üç arkadaşın ellerimizde ufak çanta ve paketlerimiz olduğu halde, karanlık sokaklarda yağmur altında, vapuru kaçırmak korkusuyla koştuğumuz görülecek bir manzara idi.

“Gülcemal’e vardığımız vakit Süvari Lütfi Bey, bu gayr-ı muntazır misafirler karşısında vehle-i ulâda yüzünü biraz ekşitti “Gazeteciler için emir almadım” diyerek biraz tereddüd gösterdi. Fakat biz bir kere vapura girmiştik. Artık oradan bizi hiçbir kuvvetin çıkarabilmesine imkân yoktu. Mamafih kaptan beyle uzun boylu mübaheseye meydan kalmadı. Diğer gazeteciler birer birer vapuru istila ettiler. Üç dört dakika içinde vapurda sekiz arkadaş toplanmıştık. Bu kalabalık karşısında süvari bey de gazetecilerle uyuşmaktan başka çare olmadığını anlamıştı. Zaten biraz sonra icabeden makamdan gazetecilerin azimetine de müsaade olduğuna dair talimat geldi.

“Artık rahat etmiştik. Arkadaşlar sıcak bir salonda toplandık. Seyahatimizin güzel geçeceğinden 24 saat içinde Köstence’yi görmek, İsmet Paşa’ya mülâki olmak gibi, gazetecilik nokta-i nazarından cidden müsmir işler göreceğimizden bahsedip durduk. Biraz sonra vapur hareket etti.

### **Limanımız Ne Halde?**

“Vapurun hareket esnasında uğranılan müşkilat çok calib-i dikkat idi. Zavallı memleketimizde her işimizde, her teşebbüsümüzde en basit meselelerde bile adım başında çektiklerimizin binlercesini görmek, anlamak için böyle bir vapurun rıhtımdan fekk-i rabıta etmesi de bir vesile teşkil ediyordu.

“İstanbul limanında dört seneden beri zabt-u-rabt namına hiçbirşey kalmamış. Koca limanımızı herkesin keyfe ma yeşâ tasarruf edebileceği bir

<sup>5</sup> Sirkeci Rıhtımı: Deniz kenarında Haliç’in ağzında yeralan semt ve rıhtımı. Osmanlı Dönemi’nde hem Topkapı Sarayı’na hem de hükümet binası Babiâli’ye yakın olması nedeniyle, Babiâli’nin iskelesi konumundaydı. 1890’da Sirkeci Garı’nın hizmete girmesinden sonra daha da önem kazandı. (tr.wikipedia.org/wiki/Sirkeci-Fatih)

hale getirmişler. Böyle işlek limanlarda sefainin tabi' olması lâbüdd bulunan nizama katiyen riayet edilmiyor. İşte bunun mahzurunun hatta biraz da tehlikesini Gülcemal, hareketi esnasında çekmeye mecbur oldu. Sirkeci Rıhtımı'nın tam karşısında rıhtıma muvazi ve Gülcemal'e amudi bir vaziyette bir ecnebi vapur kalmış, sellemehü's-selâm demirlemişti ve vapur yol kesecek bir tarzda oraya yerleşmemiş olsaydı, Gülcemal rıhtımından halatını çözer çözmez doğru hareket edebilirdi. Fakat bu münasebetsiz vapurun mevcudiyeti Gülcemal'i birçok manevralar yapmasına hatta bir aralık yanındaki Akdeniz'in<sup>6</sup> üzerine düşmesine sebebiyet verirdi. Nihayet müdâvemetine gelen bir romörkörün gayretiyle limanı karmakarışık bir surette istila eden müteaddid vapurlar arasında zikzaklar yaptıktan sonra doğru yol bulabildik.

“Şu hareket hadisesinin safahâtına şahid olduktan sonra, Gülcemal'i bir sandal gibi suhuletle idareye alışık bahriyelilerimizin yarım sat zarfında maruz kaldıkları bad-ı hava müşkilâtı, reyü'l-ayn gördükten sonra hakimiyet-i milliyemizin kıymet ve ehemmiyetini bir defa daha hissetmiş olduk.

“Bizim için memleketimize her suretle tamamen hakim olmak en kati bir lazımedir. Gerek İstanbul'da, gerek mülkün herhangi bir tarafında millet, her türlü müdahale-i ecnebiyeden azad olarak bütün işlerinin bütün efâlinin müstakilen hâkimi olmaya mecburdur. Bu hâkimiyet bizim için bir fariza olduğu kadar, ecânibin de menfaatine muvafıktır. Çünkü ecânib böyle liman gibi zabt- u- rabt altında tutulması umumun menfaati muktezasından olan bir yerde bu kadar keyfi hareket etmekle kendi kendilerini de mutazzarır ediyorlar. Kendi işlerini de bozuyorlar. Eğer biz bundan sonra memleketimizde en ufak teferruatına kadar hakimiyetimizi bütün şumûl ve vüsâtiyle tesis edemezsek, hiçbir vakit tam bir inkişâf ve teâliye mazhar olamayacağımızdan katiyen emin olmalıyız. Binaenaleyh Lozan

<sup>6</sup> Akdeniz: 1890'da İskoçya Glasgow'da Fairfield Ship-Engine tezgâhlarında yolcu gemisi olarak yapıldı. 5.062 gros, 3.195 net tona sahipti. Uzunluğu 126.4 m. genişliği 16.6 m. çektiği su miktarı 9.1 m. idi 2.550 beygir gücünde 3 silindirli tripil buhar makinesi vardı. Saatte 13 deniz mili hız yapabilmekteydi. 49 Birinci Mevki, 38 İkinci Mevki kamaraları mevcuttu. Önce Oldenburg adıyla Bremen-La Plata, Bremen- -Baltimore, Bremen-New York, Bremen-Şanghay arasında çalıştıktan sonra 1911'de Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi tarafından satın alındı ve adı Akdeniz olarak değiştirildi. İdarenin en büyük gemilerindendi. Önce posta seferlerinde kullanıldı. 1912'de askeriye tarafından hastane gemisi olarak çalıştırıldı. Ancak ertesi yıl idareye iade edildi. 1918'de Türkiye'de bulunan Alman askerlerini ülkelerine götürdü. Türkiye Yunanistan nüfus mübadelesinde Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadil taşıyan Seyr-i Sefain gemileri arasında yer aldı. 1929'da Zonguldak'ta şiddetli dalgaların etkisiyle rıhtıma bindirerek karaya oturduktan sonra 1930'da hizmet dışı bırakıldı. Ertesi yıl da İtalya, Savona'da söküldü (Tutel, Seyr-i Sefain Öncesi ve Sonrası, s. 148-149)

Konferansı'nda murahhasamızın istiklâlimiz için haftalarca cidal etmekle ve nihayet istiklâlimizi bimahall teklifler karşısında müzakâratı kat' etmekle en doğru bir harekette bulunmuş olduğumuza şüphe yoktur.

### **Karadeniz'in Gazetecilere Merhameti**

“Vapur serbest yolu bulduktan sonra hepimizi Karadeniz'de fırtına olup olmadığı endişesi istila etti. Boğazda sert bir rüzgar estiğine göre bu rüzgârın Karadeniz'de bir fırtına şeklinde hük-m-i fermâ olması muhtemel idi. Mamafih birbuçuk saat sonra Boğaz'dan çıktığımız zaman sallantının az olmasından seyahatin bi'n-nisbe iyi geçeceğini anladık ki, hakikaten öyle de oldu. Gece bir aralık fazlaca sallandı ise de, içimizde bir hayli de tecrübesiz olan arkadaşları bile deniz tutmadı. Sabahleyin ise deniz hafiften hafife kesb-i sükûnet etmişti.

“Akşam hareketten evvelki hesaba nazaran Pazar sabahı saat sekize doğru Köstence'ye muvasalat edecek idik. İsmet Paşa'yı orada hazır bulacağımızı zannettiğimiz hele iki saat sonra tekrar İstanbul yolunu tutacağımızı ve nihayet Pazar akşamı İsmet Paşa ile doğru İstanbul'a avdet edeceğimizi ümid ediyorduk. Halbuki “Evdeki pazarın hiç de çarşıya uymadığı” meselinin bir hakâiki, bu defa da iyi bir tecrübe etmemiz mukadder imiş.

### **Köstence Limanına Nasıl Girilir?**

Köstence Limanına Pazar sabahı saat dokuz buçuk-ona doğru varabildik. Sefinemiz İstanbul'da olduğu gibi sellemehü's-selâm limana giremedi. Evvelâ limanın haricinde demirledik. Bayraklarla bir sürü işaret verdiğimiz, bir hayli defa da düdük çaldığımız halde limanda hiçbir hareket görülüyordu. İşte ecnebi bir memlekette limanlara duhulün ne gibi takyidâta tabi' olduğunu burada pek iyi görüyorduk. Biz ne kadar düdük çalsak, ne yapsak bir kılavuz gelmeyince limana takarrüb etmemize bile müsaade yoktu. Bu suretle iki buçuk saat kadar bekledikten ve su üzerinde çalkalandıktan sonra nihayet küçük bir romorkör içinde uzun külâhlı, gülünç simalı bir kılavuzla geldi. Adamcağıza İngilizce, Fransızca, Türkçe üçer beşer kelime bilmekle beraber kendisiyle anlaşmaya imkân yoktu. Halbuki Köstence hem Romanya'nın en büyük ve yegâne bir limanı, hem de Karadeniz'in mühim büyük bir bender-i mecâretidir. Buraya hergün birçok vapur gidip gelir. Hepsi de behemehâl bir kılavuzun yol göstermesine muntazirdir. Romanyalılar ise Şark'ın Balkanların en mütemeddin ve müterakki bir milleti olarak marufturlar. Herhalde bir Romanyalı ile bir Türk'ün mertebe-i dirayet ve temeddünü, bir Avrupalı'ya sorulsa, Romanyalı'yı Türk'e çok tercih edeceğine şüphe edilemez.

### **Bir Mukayese**

Bununla beraber bizim her cihetten Balkanlılara kim bilir belki de birçok Avrupa milletlerine farkımızın ufak bir numunesini de bu kılavuzun sefineye gelmesiyle gördük. Filhakika kılavuz bayrağımızdan bizim Türk olduğumuzu anlar anlamaz kendinde bize karşı bir taraf-ı farz ettiği için biraz İngilizce karıştırmak istedi. Fakat karşısında mükemmel İngilizce konuşan bir süvari buldu ve bir iki kelime teatisinden sonra kılavuzun hiçbir lisan bilmediği, Gülcemal'in topu sekizi geçmeyen süvari ve zabıt heyeti içinde ise mükemmel Fransızca, İngilizce, Almanca ve Rusça bilen zatlar bulunduğu anlaşıldı. Bu lisan vukufu büyük bir faikiyetin bâhir delili değil midir? Haydi, Köstence Limanı'nın külahlı kılavuzunun cehaletini mazur görelim fakat acaba Romanya'nın malum büyük vapurları, heyet-i zabitanı içinde bu kadar lisan bilenler var mıdır?

“Kılavuzun derme çatma sözlerinden İsmet Paşa'nın henüz gelmediğini öğrendik. Vapurumuzun Pazar olduğu için limana girmesine müsaade edilmedi. Bir zabıt dışarı çıkarak, birçok müşkilattan sonra memurin-i resmîyeye mülaki olarak ve Bükreş ile Köstence arasında şimendifer hattının karla mestur olduğundan dolayı İsmet Paşa'nın gelemeyeceğini öğrendi.

### **Rumen Zabıtasıyla Karşı Karşıya**

“Akşama doğru biz birkaç gazeteci de gemi heyet-i zabıtasının delâlet-i hatırnevâzânesiyle dışarı çıkabildik. Gidip polis müdürünü bulduk. Şurası nazar-ı dikkatimizi celbetti ki, karaya ayak basar basmaz ilk karşımıza çıkan sivil zabıta memurları mükemmel Türkçe biliyorlardı.

“Köstence ve havalisinin Emniyet-i Umumiye Müdür-i Umumisi Möşyö Lucescu çok nazik bir zat. Gazetecileri İsmet Paşa'yı istikbale gelmiş bir heyet sıfatıyla çok büyük bir nezaketle kabul etti. İsmet Paşa'nın nerede bulunduğunu, ne vakit gelebileceğini öğrenmek için Bükreş ile mütemediyen telefonla görüştü. Nihayet Pazartesi günü saat dörtte İsmet Paşa ile görüşmek imkânını temin etti.

### **İsmet Paşa İle Muhabere**

“İsmet Paşa, heyet-i murahhasa ile beraber Bükreş'e Atene Palas (Athénée Palace Hilton Bucharest)<sup>7</sup> Otel'i'ne nazil olmuş, orada sabırsızlıkla

<sup>7</sup> Athénée Palace Hilton Bucharest: Fransız Mimar Théophile Bradeau tarafından tasarlandı ve 1912-1914 yılları arasında inşa edildi. 1935-1937 yılları arasında Duiliu Marcu tarafından yenilendi. Bükreş'in ilk betonarme binasıydı. II. Dünya Savaşı sırasında bombalanarak hasara uğradı. 1948'de Komünist Hükümet tarafından devraldıktan sonra yenilendi. 1989'da Romanya Devrimi sırasında tekrar hasar gördü. Devlet tarafından işletilen otel 1994'te kapandı. Uluslararası Hilton Şirketi tarafından 1995'te 42 milyon



yolun açılmasını bekliyormuş. Pazartesi sabahı İsmet Paşa'dan Gülcemal süvarisine bir telgraf geldi. Baş murahhasamız vapurun İbrail'e<sup>8</sup> gidip gidemeyeceğini sormuş idi. Anlaşılan İsmet Paşa yolun açılmamasından sabırsızlanmış, İbrail tarikiyle gelmeyi düşünmüş. Fakat Gülcemal'in Süvarisi Lütfi Kaptan, geminin su kesimi fazla olduğu için Tuna'ya dahil olamayacağını söyledi ve o mealde yine telgrafla cevap verildi.

“Gazeteci arkadaşlar mütemadiyen sabırsızlanıyorlar. Filhakika hepimizin hali de gülünç. Cumartesi akşamı yarım saat zarfında matbaadan yirmi dört saatlik bir seyahat için fırlamış olan irili, ufaklı on genç, kırksekiz saat Köstence'de bulunuyorlar. Daha ne kadar beklemeye mecbur olacakları da külliye meçhuldür.

“Vakıa vapurda esbab-ı istirahatimiz azami derecede temin ediliyor. Gerek Lütfi Kaptan'ın, gerek arkadaşlarının çok hatırvazâne, çok insaniyetkârâne muamelelerine mazhar oluyoruz. Birinci mevkiin pek muteber yolcuları gibi, hatırmıza riayet ediliyor. Fazla olarak Gülcemal'de bizden başka kimse olmadığı için adeta vapurun sahibi gibi bir vaziyetteyiz. Mamafih bu suretle istirahatimizin temin edilmiş olması vaziyetimizdeki garâbeti ve gülünçlüğü izale etmiyor. Çünkü bugün İstanbul'dan çıkmalı dört gün oluyor. Elân İsmet Paşa'nın ne vakit geleceği meçhul ve binaenaleyh bizim de burada daha ne kadar kalacağımız tamamıyla gayr-ı malûm.

### **Müşavir Tefik Bey Telefonda**

“Dün (pazartesi günü) saat tam dörtte, nazik ve kibar Mösyö Lucescu'nun nezdinde on gazeteci içtima ettik. Küçük oda on kişiyi almaya müsaîd olmadığı halde, emniyet-i umumiye müdürü çok tatlı bir nezakete bize hüsn-i kabul gösteriyor. Telefonla yeniden muhabere başladıktan sonra nihayet İsmet Paşa namına bir zatın telefona geldiğini öğrendik. Gelen zatla arkadaşlar namına görüşmeye ben memur oldum. Telefonda derinden derine bir Türk sesi işittiğim vakit, bu yabancı memlekette cidden çok sevindim. Muhatabımda da aynı sürûrun hasıl olduğu derinden derine gelen sesinden anlaşılıyordu. Telefonla İsmet Paşa namına görüşen, Müşavir-i Askeri Tefik Bey imiş.

“Mudanya'da tanımış olduğum ordumuzun bu sakin, vakur ve nazik erkân-ı harbi, kemal-i meserretle kimler olduğumuzu, İstanbul'da vaziyetin

---

dolara açık artırmayla satın alındı. Yenilenen ve neredeyse eski boyutundan iki kat genişletilen otele konferans salonları ve iş merkezi eklenerek 1997'de Bükreş Athénée Palas Hilton adıyla açıldı. (en.wikipedia.org/ Athénée-Palace-Hilton-B).

<sup>8</sup> İbrail/Brâila: Romanya'nın güneydoğusunda kent. Bâla ilinin merkezi. Tuna Nehri üzerinde ve nehir ağzından 170 km içerde olup, ülkenin ikinci büyük limanıdır. (tr.wikipedia.org/wiki/ Brâila)

nasıl bulunduğunu soruyor, Gülcemal'in hareketine müheyya olup olmadığını öğrenmek istiyordu. Kendisine lazım gelen malûmatı vererek, sabırsızlıkla vürudlarına intizar eylediğimizi söylemekle beraber, o dar zamanda konferanstan nasıl ihtisasla geldiğini de sormaya vakit buldum. Tevfik Bey, sulh meselesinden nikbin olduklarını ve bir an evvel avdetle istical eylediklerini söylüyordu. Hesabca yollar Pazartesi akşamı açılacak, İsmet Paşa Heyeti de, Salı sabahı muvasalat edecekti. Şu suretle nihayet Salı akşamı biz de İstanbul'a vasıl olacaktık. Emniyet-i Umumiye nezdinden çıkar çıkmaz derhal telgrafhâneye şitab ettik ve aldığımız haberleri gazetelerimize çektik. Birgün sonra azimet ümidiyle neşemiz artmıştı.

### **Nazik Bir Rumen Memuru**

“Emniyet-i Umumiye Müdürü bizi saat beşte bir de çay ziyafetine davet etti. Köstence'nin büyük bir gazinosunda bütün gazeteciler, bir masanın etrafında cidden çok nazik ve hatırnevâz müdürün etrafında toplandık. Gazinoda mükemmel bir çalgı takımı muhtelif havalar çalıyordu. Birdenbire kulağımıza aşına bir hava aksetti. Dikkat ettik “Leblebici Horhor”<sup>9</sup> un pek maruf bir parçası oldukça güzel bir ahenk ile çalınıyordu. Köstence'de bir Ulah Gazinosu'nda milli hava dinlemek hatırımızdan hiç geçmediği cihetle cidden hayrette idik. Çalgı takımı feslileri görünce, bir cemile olmak üzere bildiği bu havayı çalmış, bitirince hep birlikte çalgıları alkışladık. Köstence'de bu suretle ikâmetimiz imtidâd ettikçe adamlar çoğalıyor. Birkaç gün daha geçerse galiba herkesi tanıyacağız ve herkesin misafiri olacağız.

### **Gülcemal'in Garip Talihi**

“Şimdiki halde İsmet Paşa'nın buraya muvasalatı bir iki gün daha tehir edecek gibi görünüyor. Herhalde yirmi dört saat müddetle İstanbul'dan infikâk etmiş olan on gazetecinin bu yabancı memlekette bir vapur üzerinde günlerce kalmaları adeta mikyasta bir Robenson macerasına benziyor. Bu

<sup>9</sup> Leblebici Horhor: Ermeni Dikran Çuhacıyan tarafından 1875'de yazılan operet. Çek Kayıkçı, Biz Köroğlu Yavrusuyuz gibi neşeli şarkıları uzun zaman dillerde yeralmış ve Çuhacıyan'ın ününün yayılmasında önemli rol oynamıştır. 1876'da ilk kez Osmanlı Operası tarafından oynanan eser, mirasyedi Hurşid Bey ile Şile'de bir gezinti sırasında görüp sevdiği Leblebici Horhor Efendi'nin kızı Fadime'yi kaçırması ve babasının kızını kurtarmak için giriştiği komik olayları konu alan yaşanmış bir aşk hikâyesi üzerine kuruludur. 1916'da Sigmund Weinberg yönetmenliğinde filme çekilen eser, başrol oyuncularından birinin ölümü üzerine yarım kalmış, Cumhuriyet döneminde Muhsin Ertuğrul tarafından 1923 ve 1934 yıllarında iki kez filme çekilmiştir. 1923 yapımında Venedik 2. Uluslararası Film Şenliği'nde ödüle layık görülmüş, yurt dışından ilk ödül alan film olmuştur. (www.minidev.com/kulturler-ermeni-mimar15.asp;www.kolkhoba.org/turha405.htm;tr.wikipedia.org/wiki/Leblebici-Horhor(film-1923))

macera yazılacak bir şey olmasaydı ve ba husus dışarı çıkar çıkmaz insanın yüzüne bıçak keskinliği ile çarpan şimal rüzgârlarıyla (soğuk tahte's-sıfır on iki idi) cidal mecburiyeti bulunmasaydı gazeteciler için korkulup kaçılacak bir şey değildi. Fakat dediğimiz gibi şerait-i hazırta içinde vaziyetimiz hem pek gülünç, hem de pek sıkıntılıdır. Üste fazla olarak sefinenin çok hoş muhabbet süvarisi Lütfi Kaptan, arasına Gülcemal'in zaten talihi böyledir, gittiği yere ilişir kalır. Amerika'da da sekiz ay kalmıştık. Burada da bir iki hafta kalabiliriz diye latife ettikçe, bizde endişe artıyor.

“Geminin talihi garip, Lozan Konferansı da zaten karışık bir iş idi. Böyle karışık bir konferanstan dönen murahhasları, talihsiz bir gemi ile karşılamaya çıkanların hali böyle olur...”<sup>10</sup>

“Köstence'de altı günlük çok azaplı ve üzüntülü bir intizardan sonra nihayet bu sabah heyet-i murahhasamızın muhterem ve necib reisi İsmet Paşa ile, kıymettar rüfekasına kavuşmak nasib oldu. Köstence Limanı'nda Gülcemal Vapuru'nda bu son intizar gecesini evvelkilerden daha çok ziyade heyecan ve merak içinde geçirmiştik. İsmet Paşa'yı daha birgün evvelden yani Perşembe (15 Şubat 1923) sabahından beri suret-i katiyede bekliyorduk. O gün gerek Köstence memurin-i siyasisi, gerek telgrafhânesi, gerek emniyet-i umumiye memurları heyet-i murahhasamızın nihayet öğleden sonra behemehal muvasalat edeceklerini temin etmişlerdi. Vakıa Köstence'ye muvasalat ettiğimizden beri hemen hergün bu teminatı birkaç defa dinleyerek üç-dört saatte bir (Paşa geldi, geliyor) diye telaşa düşe, düşe artık memurin-i resmiyeye inanacak halimiz kalmamış ise de, bu defaki tebşir çok ciddi görüldüğü cihetle oldukça ümitlenmiştik. Ba husus ki, o gün telefon ve telgraf vasıtasıyla Bükreş'te (Athénée Palace) Oteli'ne vuku bulan müracaatımıza heyet-i murahhasamızın trene rakip olduğu cevabı verilmiştir ki, bu haber de bizim ayrıca ümidimizi takviyeye hadim olmuştu. Binaenaleyh İsmet Paşa'yı nihayet Perşembe akşamı vapurumuzda istikbal edebileceğimizi kuvvetle zannediyorduk. Fakat bütün bu ümidimiz boşa çıktı. Perşembe akşamı evvelâ saat sekizde, sonra onda, sonra onikide, daha sonra üçte heyetin muvasalat edeceği teminat-ı katiyesi birer birer boşa çıktı. Vapurun kamarasında toplanmış ve her gece böyle bekleye, bekleye pek yorulmuş olan gazeteciler artık dermansız kalarak, birer köşede kendilerinden geçmeye başlamışlardı. O sırada gelen bir polis memuru yolda tekrar kar çığları düşerek heyet-i murahhasanın katarının mahsur kaldığını, vaziyetin vahim olduğu haberini getirmez mi? Bu haberin zaten asabı pek

<sup>10</sup> Ebuzziyazade, “Köstence'de İsmet Paşa'yı Beklerken, Birgün Yerine Bir Hafta Süren Köstence Seyahatinde İstanbul Gazetecilerinin Geçirdiği Macera” Tevhid-i Efkâr, 18 Şubat 1339/1923, No: 3638-610.

gevşemiş olan gazeteciler üzerinde icra ettiği tesiri karilerimizin muhayyelesine bırakıyoruz. Hepimiz şaşırılmış yekdiğerimize meyusâne ve endişekârâne bakmaya başlamıştı. Fakat bereket versin endişe çok sürmedi. Polis memurları tekrar koşa koşa gelerek, katarın kurtulduğu ve altıda muvasalat edeceğini bildirdi. Bu son haber, hepimizi yeniden müteselli ve ümidvar etti. Ba husus ki, yavaş yavaş birçok memurların vapur civarına dolmaya başladığını görüyorduk. Aynı zamanda emniyet-i umumiye müfettişi bu defaki haberin artık son yalanı teşkil edeceğini bilâ defakârâne söylüyorlardı. Filhakika öyle oldu.

### **İsmet Paşa'nın Muvasalatı**

“Saat tam altıda paşayı ve rüfekasını hamil olan katar, alacakaranlık içinde göründü ve tam Gülcemal'in bulunduğu rıhtımın üzerindeki hattı takiben vapurumuzun karşısına gelip tevakkuf etti. Biz yalnız İstanbul gazetelerini değil, fakat İstanbul halkını temsil eden on gazeteci Gülcemal'in sevimli süvarisi ile arkadaşları sabahın zehir gibi soğuğuna rağmen oraya toplanmış olan Köstence memurin-i resmiyesi ve bir hayli halk, hemen vapurun önüne şitâbân olduk. Heyet-i murahhasamızın muhterem reisi pencereden her vakitki gibi sevimli ve beşevveş simasıyla göründü. Bizleri samimi surette selâmladı. Derhal İstanbul'dan haber sordu. Bade vagondan inip, bütün hazıruna iltifatlar ettikten sonra kendisini vapurun sıcak salonuna aldık. Bütün gazeteciler derhal etrafına toplandık.

### **İsmet Paşa'yı Nasıl Bulduk**

“İsmet Paşa bir haftadır kendisini Köstence'de hasretle bekleyen bu sekiz-on vatandaşına kavuşmuş olduğundan dolayı çok ziyade sürür ve memnuniyet gösteriyor. Hepimizin birer birer hatırını soruyor. İstanbul'dan haberler istiyor, İstanbul halkının ahvalini öğrenmek istiyor. Velhasıl vatanına olan iştiyakını bütün ahvaliyle ve etvarıyla gösteriyordu.

İsmet Paşa Gülcemal Vapuru'nda etrafına toplanan gazetecilere, konferansın kesilmesinden sonra bir an önce Ankara'ya dönmek hakkındaki bütün arzusuna rağmen Bükreş'te zaruri olarak dört gün kaldıklarını söyleyerek seyahatine dair şu açıklamaları yapıyordu:

“ – Köstence tarikini ihtiyar edişim Karaağaç'tan Yunan kıtaat-ı rasıttından geçmemek maksadını mebni idi. Venizelos bana teminat verdi. Fakat teminata rağmen Köstence tarikini ihtiyar etmeyi daha muvafık buldum. Bükreş'e gelir gelmez yolların kardan kapandığını söylediler. Bükreş'e dahi çok kar düşmüştü. İlk defa bindiğim otomobilin tekerlekleri buz tuttu. İte ite güç halle otomobil buzlardan kurtulabildi. Bir an evvel avdet edebilmek için İbrail-Burgaz tarikiyle gelmeyi düşündüm. Bunlar da

mümkün olmadı. Nihayet dün akşam (Çarşamba) hercübabad hareketine karar verdim. Filhakika şimendifer münakalâsının tekrar başlamamasını mazur gördüm. Bükreş'ten Tuna'ya kadar karın irtifâkı dört metreye yaklaşıyordu. Tren memurini karları kaldırmak için cidden çalıştılar. Fakat kardan kurtulduğumuz zaman şimendiferin tekerlekleri buz tutuyordu. Bereket versin ki, Bükreş'ten arkamızdan gönderilen bir lokomotif bizi arkadan itip, buzlardan kurtararak yolumuza devam etmemizi temin ediyordu<sup>11</sup>. Bu suretle Köstence-Bükreş arasındaki beş saatlik yolu tam 36 saatte katedebildik.

İsmet Paşa bu açıklamalardan sonra, gazetecilere “Lozan’a herkes istediklerini cebine koyup gelmişti. Çok mücadele ettik... Galiba geçen Pazar günüydü. İngiliz murahhasları Lozan’dan hareket ettiler. Ertesi sabah Mösyö Bompard<sup>12</sup> ile görüştüm. Sordum, Ne olacak? dedim. İnkıtâm resmen tebliğini istedim. Mesuliyetin ağırlığından bahsederek, vaziyetin Mudanya Mütarekenâmesi’nin hitamı lüzumuna amir olduğunu beyan ettim. Mösyö Bompard, hayır dedi. Konferans inkıta bulmamıştır” sözleriyle konferansta gelinen son durumu belirtirken, tartışılan meselelerde tarafların görüş ve niyetlerini şu sözlerle ortaya koyuyordu:

“ – Başlıca meseleler, mesail-i araziye ve bilhassa mali ve iktisadi mesail nihayete kalmış, halledilememiştir. Mesail-i araziye bağladık. Fakat mesail-i maliye ve iktisadiye bağlanamamıştır. Mesail-i iktisadiye pek çoktur. Birçoğu uzun uzadıya tarafeyince münakaşa edilmiş ve oradaki nukat nazar-ı itilâfi halledilememiştir. Bunlara yeni ve hiç mevzubahis edilmemiş maddeleri de ilave ettiler. Mesail-i iktisadiyede kati bir ısrar ve mukavemet ihtiyar ettim ve buna mecbur idim. Filhakika bizce arazi mesaili ikinci derecededir. Biz Kurun-ı Vustai bir memleket olamayız ve bizi bu derkede görmelerine tahammül edemeyiz....

“ – Müttefikler bizden tamirat namı altında hasarat-ı harbiye de istiyorlardı. Bize verilen muahede projesinde bunlar halledilmiştir. Hasarat ve mesail-i maliyenin henüz uyuşamadığımız aksamı hakkındaki birçok maddelerin de hususi müzakereler neticesinde muahede projesinden çıkarılması takarrür etmişti. Mamafih üzerinde itilaf elde edilemeyen maddeler kalmıştır. Bunlara mukabil teklifler yaptık. Bi’n-netice meselâ Duyun-ı Umumiye’nin vereceğimiz imtiyazları tasvip etmesi kaydı ref olunmuştur. Müttefikler bu hususi müzakereler neticesinde hasarat-ı harbiye

<sup>11</sup> İsmet Paşa, yollardaki karların temizlenmesi işinde Rumen memurlarının gösterdiği büyük gayretten dolayı teşekkürlerini Romanya Dışişleri Bakanı Ion Gheorghe Duca’ya iletmişti. (Akşam, 18 Şubat 1339/1923, No: 1584)

<sup>12</sup> Maurice Bompard: Fransız Devlet adamı, Eski Senatör, 1909-1914 yılları arasında İstanbul’da Büyükelçi.

ve tamirat meselesinden tamamen sarf-ı nazar ettiler. Evvela 15 milyon istiyorlardı. Bu parayı senede 900 bin altın lira ödeyerek tesviye etmemizi istiyorlardı. Bilahare bunu 12 milyon liraya indirdiler. Senevî 720 bin lira tesviye etmek suretiyle bu meblağ ödenecekti. Bu talepten sarf-ı nazar etmezseniz sulh olmaz. Memleketime bir kuruş bile borç götüremem, dedim.

“ – Bizde birinci tertip evrak-ı nakdiye karşılığı olarak Viyana Bankası’nda iken, müttefiklerce vaziyed edilen 5 milyon altın lira ile İngiltere’ye bedelleri tesviye edilmiş olan dretnotların<sup>13</sup> iadesinden bilmukabele vazgeçtik ve bu suretle takas yaptık.

“ – Yunanlılardan istediğimiz tazminat meselesi son ana kadar halledilememiştir. Son zamanda karargir olan suret-i halle nazaran iki hükümet yani biz ve Yunanlılar aramızda anlaşacağız. Yunanlılar memleketimizde çok geniş tahribat ika ettiler. Bunların tamir ve telafisi için 4 milyar altın frank istedik. Anlaşacak ve mesele hükme havale edilecektir, dediler. İngiliz heyet-i Murahhası bu meselede çok mukavemet gösterdi. Nihayet muahedeye böyle bir madde girmesi karargir oldu.

“ – Ben en son olarak dedim ki, mesail-i iktisadiyeyi toptan muahededen çıkaralım ve diğer mesail-i esasiyeyi süratle müzakere ve imza edelim. Evvelâ red sonra kabul ettiler. Fakat kuyud-ı ihtiyatiye serdiyle bu mevadın, muahede projesinde ika edilmekle beraber altı ay zarfında halledilmesini istediler. Bu teklife cevap vererek, bu suretle muahedenin tam olmayacağını söyledim.

“ – Evvela Curzon, sonra birer birer diğerleri gittiler. Ben de harekete karar vermiştim. Beni tutmak istediler, bana mütemadiyen “gitme!” diyorlar. Halbuki diğer taraftan gazeteleri benim kalmak istemediğimi yazarak, vaziyeti yanlış gösteriyordu. Herkes Türklerin artık ayakları suya erdi, diyordu. Ben ise beş günde Ankara’ya gider, beş gün kalır ve beş günde de Lozan’a dönerim, diyordum.

<sup>13</sup> Osmanlı Devleti’nin İngiltere’ye parasını peşin olarak ödeyip satın aldığı bu dretnotlar iki adet olup, Reşadiye ve Sultan Osman I adlarını taşımaktaydı. Reşadiye 1911 yazında sipariş edilmiş, 1913 Eylül’ünde kızaktan suya indirilmişti. Sultan Osman I ise, Brezilya Donanması için inşa edilmiş ve Ocak 1913’te kızaktan suya indirilmişti. Ancak mali zorluklar nedeniyle Brezilya Hükümeti tarafından alınamayınca 1914 Şubat’ında Osmanlı Devleti’ne satılmıştı. İngiliz Hükümeti 31 Temmuz 1914’te her iki dretnota el koyduğunu açıklamış bu olaydan kısa bir süre sonra Reşadiye Erin, Sultan Osman I ise Agincourt adıyla İngiliz Kraliyet Donanması’na katılarak, I. Dünya Savaşı’nda Kuzey Denizi’nde görev almıştı.

(www.history.navy.military/photos/sh.fornv/uk; The New York Times, December 27,1918; Winston Churchill, The World Crisis (1911-1914) New York, 1928, s. 222).

“ – Adli kapitülasyonların en son şekli şudur: İstanbul ve İzmir’de ecnebi adli müşavirler kullanacağız, Lahey Mahkemesi’nin bitaraf devletler tabiiyesinden mürekkebe olmak üzere vereceği listelerden bu müşavirleri biz intihab edeceğiz. Onlar bunu teklif ediyorlardı. Bunların mahkemelerde mevki olmayacak, bunların mehâkim haricinde istediğimiz yerde istihdam edebileceğiz. Bunu en son olarak ben teklif etmişim. Bu meseleden nihayete kadar ısrar etmişlerdi. Adli müşavirlerin mahkemelerde istihdamını istiyorlardı. İhtilaf noktalarından biri de budur.

“ – Nihayet ben sulhü elde etmek için tarafımızdan yapılan müsaidâta işaretle, takarrür eden esasatın heyet-i mecmuasının bir kül olduğunu söyledim. Aksi takdirde bu müsaidâtın ileride de tarafımızdan kabul edilip edilemeyeceğini şimdi kimse bilemez, dedim.

“ – Boğazlar ve hudutlar meselelerinde bilhassa bidayette muhteriz davrandım. Binbir millet oraya toplanmıştı. Hepsinin başka başka nokta-i nazarları vardı. Evvelâ beni söyletmek istiyorlardı. Bu ihtizazımda haklı idim.

“ – Ekalliyetler hukuku, şimdiye kadar olandan fazla değildir. İmtiyazât, patrikhânenin siyasi ve idari imtiyazatı kalmayacaktır. Hatta bizzat Lord Curzon, Patrikhânenin ruhani sınıfından tecrid ettiği anda serbesti-i hareketimizi muhafaza edeceğimiz hakkını alenen beyan ve tasdik etmiştir.

“ – Musul Meselesi’ni İngilizlerle bir sene zarfında aramızda halledeceğiz. Lehimizde bir suret-i hal bulacağız. Karaağaç’taki ısrarlarının iki sebebi vardır. Evvelâ Küçük İtilaf Hükûmâtı, Meriç’in garbına geçmemize katiyen muhalefet ettiler. Saniyen Yunanlıları karşımızda bir koz olarak kullandılar. Bunlara yeniden fedakârlık yaptırmak istediler. Küçük İtilâf Hükûmetlerinde ez cümle Sırbistan’da Meriç’in garbına geçince alabildiğimize ilerleyeceğimiz kanaati büyük bir hassasiyet tevliid etmiş, bidayette blok halinde karşımıza çıktılar. Meriç boyunda bitaraf mıntika ahzı fikri ortaya atıldıktan sonra endişeleri zail olmaya başladı. Bulgarlar Karaağaç ve Dedeağaç’ı istiyorlar. Bu mesele için de ilk hedef oluyoruz. Bu iki taraf yekdiğerinin hasm-ı canıdır. Bulgarlar, Dedeağaç’ta iktisadi müsaidâtı ve Yunan tarafında bulunacak Bulgar limanı tamiriyle Dedeağaç’ı kabul etmediler. Kordon’u istiyorlar. Bu kordonun şimendifer imtidatınca Meriç’in garbından geçmesini istiyorlar.”

İsmet Paşa, İngilizlerin seçmek istedikleri Anzak arazisine dair bir soruya da şöyle cevap veriyordu:

“ – Anzak mezar mahiyetinde olduğundan kudsi ve tamamıyla hususi bir halde istifade etmek üzere istediler. Avusturalyalı ölülerden bahsettiler, bu meselede çok propaganda yaptılar. Mamafih bu mezarlık İngilizlere üssülhareke olamaz. Gayr-ı askeri ve icabında gayr-ı kabil-i istimaldir.

İsmet Paşa gazetecilerin sorularını cevapladıktan sonra konuşmasını şu sözlerle bağlıyordu:

“ – Ben Hariciye Vekiliyim. Ordu ile alâkam elyevm mevcut değildir. Hertürlü fedekârlığı yaparak cihan sulhüne hizmet etmek istediğimizi isbat ettik. Yeni açılacak müzakerâta bir takım diplomatik muhaberâtın takaddüm edeceğini zannediyorum”<sup>14</sup>

İsmet Paşa'nın Gülcemal Vapuru'nda gazetecilerin konferansla ilgili merak ettikleri sorulara verdiği cevaplardan sonra Velid Bey, İsmet Paşa ve konferansa dair şu değerlendirmeleri yapıyordu:

“İsmet Paşa'nın en büyük hasletlerinden biri de, kendisini her görene derhal ifa-yı hürmet ve muhabbet eylesidir. Filhakika Anadolu zaferlerinin bu şanlı amili, merd etvarıyla, muhabbib haliyle çok samimi sözleriyle derin ve nafiz nazarlarıyla vakar-ı mütevazîâne ve sükûnet-i mütefahirânesiyle hiç şüphe yok ki, bu milletin yetiştirdiği en kıymetli evladından biridir. Kendisini dinlerken, hulûsunun azim ve celâdetinin, civanmerdliğinin, zekâ ve dirayetinin meftunu olmamak kabil değildir. Mudanya Konferansı'nda müzakerâti büyük bir nüfuz ile, gaza ve zaferin bahşeylediği hakimiyet-i şan ve şerefle idare etmiş olan bu kıymetli recül-i askeri ve siyasimizi ve Lozan'dan avdetinde sulhün akd edilmemiş olmasına rağmen daha yükselmiş, daha nafiz ve hakim olmuş bulduk.

### **İsmet Paşa Konferans Hakkında Ne Diyor?**

“Heyet-i murahhasamızın reis-i muhteremi Lozan'dan bedbin olarak avdet etmiyor. Kendi kanaat-i katiyesine konferansta karşıımızdaki devletlerde bizim kadar hüsn-i niyetle sulhperver olsalardı, sulh behemehâl yapılabilirdi. Fakat Avrupa Devletleri mateessüf bizim hakkımızda eskiden beri besledikleri fikirleri değiştirmemişler, bizi elân bugün dahi asırlardan beri Şark mesele-i menhusesini vesile ederek üzdükleri ve 1918'de mağlup ettikleri Türklerle kıyas eyleyerek, müzakerâti ona göre idare etmişlerdir. Halbuki 1918 senesinden beri pek çok yeni vukuat olmuş, ez cümle Şark'ta muazzam hadisât zuhur ederek Şark Âlemi yeni ve evâkıb, na kabil tahmin büyük bir devre-i intibaha girmiş, 1918 senesinin mağlup +

<sup>14</sup> Köstence'ye Giden Muhabirimizin Başmuraħhasla “Gülcemal” de Mühim Bir Mülakatı” Akşam, 18 Şubat 1339/1923, No: 1584, Bu özel bir mülakat olmayıp, İsmet Paşa'nın konferansla ilgili gazetecilerin muhtelif sorularına verdiği cevapların kayıdır.



### İsmet Paşa Sulh Yapacaktır

“Velhasıl İsmet Paşa mesail-i iktisadiyede gösterilen inad ve ısrarın akd-i sulha mühim bir mani teşkil eylediği fikrinde bulunmakla beraber sulhün ergeç akdolunacağını zannetmektedir. Çünkü İsmet Paşa sulhü pek samimi ve pek ciddi surette arzu etmekte. Dün memleketimizi şanlı bir zafer-i askeriye sevk ettiği gibi, bugün yine şanlı bir sulha isale-i azm eylemiş bulunmaktadır. Garp Cephemizin dünkü muzaffer kumandanı ve bugünkü Hariciye Vekilimiz öyle azimkâr, öyle metin, öyle dirayetli bir recül-i millettir ki sabır ve nihayet ikdam ve gayreti ile sulh meselesinde de nihayet muzaffer olacağından şüphe etmiyoruz. İşte dün Gülcemal Karadeniz'in sakin sularını, muktedir süvarisinin zir-i idaresinde süratle yarararak İstanbul'a takarrüb ederken, çok kıymetli ve çok sevimli baş murahhasamızla iki saat kadar süren uzun bir hasbihal bizde bu kanaati hasıl etmiştir. Heyet-i murahhasamızın diğer erkânı ile de vuku bulan mülakatlarımız bu kanaatlerimizi teyid etmiştir. Bütün heyet-i murahhasa istiklâlimize taalluk eden mesail-i esasiyede hiçbir fedakârlık yapmaksızın ergeç sulha vasıl olacağımızı, Avrupa'nın nasıl olsa hakkımız ve kuvvetimiz karşısında serfurûya mecbur olacağını müttefikane ve büyük bir celâdet-i fikriye ile beyan eylemektedirler.”<sup>15</sup>

Velid Bey'in Lozan Konferansı'nın kesilmesinden sonra Türkiye'ye dönen İsmet Paşa ve beraberindeki heyeti, Gülcemal Vapuru'yla Köstence'de karşılamaya giden gazetecilerin altı günlük sıkıntılı bekleyişini ve İsmet Paşa ile dönüş yolunda konferansa dair merak edilen soruların cevap ve yorumlarını kaleme aldığı bu notları, Türkiye'nin tam istiklâl ve istikbalinden sorumlu, ülkesi adına hak ettiği barışa dair umutlu tarihi bir şahsiyet üzerinden Lozan siyasetinin kayda değer bir değerlendirmesidir.

### Kaynakça

Akşam

Churchill, Winston, The World Crisis (1911-1914), New York, 1928.

Ebuzziyazade, “İsmet Paşa İle Köstence'den Avdet ederken”, Tevhid-i Efkâr, 17 Şubat 1339/1923 No: 3637-609.

\_\_\_\_\_, “Köstence'de İsmet Paşa'yı Beklerken, Birgün Yerine Bir Hafta Süren Köstence Seyahatinde İstanbul Gazetecilerinin Geçirdiği Macera”, Tevhid-i Efkâr, 18 Şubat 1339/1923 No: 3638-610.

<sup>15</sup> Ebuzziyazade, “İsmet Paşa İle Köstence'den Avdet Ederken”, Tevhid-i Efkâr, 17 Şubat 1339/1923, No: 3637-609.

- İnuğur M. Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şimşir, Bilâl N., Lozan Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.
- Til, Enis Tahsin, Gazeteler ve Gazeteciler, Haz: İbrahim Şahin, Bilge Yayınları, Ankara, 2004.
- Topuz, Hıfzı, II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tutel, Eser, Gemiler... Süvariler... İskeleler... İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- \_\_\_\_\_, Seyr-i Sefâin Öncesi ve Sonrası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- Uzun Mustafa, "Doğrul, Ömer Rıza (1893-1952)", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, IX, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1994.
- The New York Times
- Vakit
- [en.wikipedia.org/Athénée-Palace-Hilton.B](http://en.wikipedia.org/Athénée-Palace-Hilton.B)
- [tr.wikipedia.org/wiki/Brăila](http://tr.wikipedia.org/wiki/Brăila)
- [tr.wikipedia.org/wiki/Gülcemal](http://tr.wikipedia.org/wiki/Gülcemal)
- [tr.wikipedia.org/wiki/Leblebici-Horhor-\(Film-1923\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Leblebici-Horhor-(Film-1923))
- [tr.wikipedia.org/wiki/Sirkeci-Fatih](http://tr.wikipedia.org/wiki/Sirkeci-Fatih)
- [www.history.navy.military/photos/sh.fornv/uk](http://www.history.navy.military/photos/sh.fornv/uk)
- [www.minidev.com/kulturler-ermeni-mimar15.asp](http://www.minidev.com/kulturler-ermeni-mimar15.asp)
- [www.kolkhoba.org/turha405.htm](http://www.kolkhoba.org/turha405.htm)